

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

הוריות י | מנהיגות בישראל

אחריותם של נשיאי ישראל

זהו סיפור על מינוי ציבורי מפתיע. הנשיא רבן גמליאל שמע מרבי יהושע כי שני חכמים גדולים, רבי יוחנן בן גודגדא ורבי אלעזר חסמא, הם גאוני עצומים – ובכל זאת סובלים מעוני. הוא החליט למנות את שניהם למשרות ציבוריות, והמינוי מעורר תמיהה כפולה – למה הוא לא נעשה עד השיחה בין רבן גמליאל לרבי יהושע, ולמה הוא נעשה לאחר מכן? אם מדובר בשני תלמידי חכמים מובהקים, מדוע הם לא הגיעו לשדרות ההנהגה עד שרבן גמליאל שמע במקרה על כישוריהם? ואם הם נבחרו לתפקידים רק מפני שרבן גמליאל הבין שהם עניים – האם זה אומר שהמינוי נועד לסדר להם פרנסה, ולמעשה אינו נובע משיקולים ענייניים של התאמה לתפקיד?

ננסה לנתח את המהלך שעובר רבן גמליאל עד להחלטה על המינוי. המהלך מתחיל ברגע שבו רבן גמליאל מוצא את עצמו ללא אוכל, בעוד לרבי יהושע יש עדיין סולת בתיק. זהו מצב בלתי שגרתי, הפוך מהמציאות הרגילה: בדרך כלל הנשיא הוא בעל הנכסים, השולט במצב, מי שיועד לנהל מערכת רחבה ובכללה את כלכלתו שלו. דווקא רבי יהושע, שמצבו הכלכלי דחוק והוא כנראה מפליג בים רק כדי להרוויח מעט כסף, הופך למקור פרנסה בשעת חירום. רבן גמליאל תמה כיצד התהפכו התפקידים, ורבי יהושע חושף את הידע שלו בגרמי השמים, שבזכותו הוא צפה מראש את העיכוב באמצע ההפלגה.

כאן תמיהתו של רבן גמליאל מתחזקת: איך יכול להיות שרבי יהושע חכם כל כך, ובכל זאת הוא סובל ממחסור כספי ונאלץ להפליג בים? חשוב לחדד את השאלה – רבן גמליאל ידע היטב שרבי יהושע הוא מענקי התורה. לא הפתיע אותו שגדול תורה מתקשה להתפרנס, כיוון שעוני בקרב תלמידי חכמים הוא תופעה מצויה. עסקיהם בעולם התורה ולא בעולם המעשה, הם לא שולחים את ידם בעסקים ובמסחר, ונשארים מאחור במירוץ הכלכלי. אולם עכשיו, ברגע שבו מתברר שרבי יהושע דווקא מסוגל לדאוג לכלכלתו, והוא אף שולט היטב במציאות ויודע את חכמת הכוכבים (לדברי המהרש"א, ה"פת" של רבן גמליאל הומות לתורה, וה"סולת" לחכמת המדע, שהיא הידע הנוסף של רבי יהושע), עולה השאלה: כיצד הוא נעשה עני? כיצד חכם המצוי בחכמת העולם הזה אינו זוכה להצלחה?

מהשאלה אפשר להבין מדוע לא מינה רבן גמליאל את שני החכמים עד כה – הוא לא חשב שהם מתאימים לתפקיד. הם גדולי תורה, אך אינם בקיאים בעולם המעשי, ואינם יכולים להנהיג ציבור בפועל. להנהיג דרושים אנשי מעש עם רגליים על הקרקע. רבן גמליאל הניח שחכמים עניים אינם כאלה, שהרי אילו היו אנשי מעש, ודאי כבר היו מצליחים לצאת ממעגל העוני. אולם מסתבר שאין זהות בין המישורים – אדם יכול להיות איש מעשה מבריק, ובכל זאת עני. במקרה שלנו ייתכן שזה מבחירה, מגודל צניעותם של רבי יוחנן ורבי אלעזר.

כדי להשלים את המהפכה בתפיסת ההנהגה, דורש רבן גמליאל גם מרבי יוחנן ורבי אלעזר שינוי. גם הם חשבו כי מי שאינו שייך לשכבות הגבוהות אינו יכול להנהיג, על כן הבהיר להם רבן גמליאל: אילו הנהיגה הייתה שררה – אכן היה ראוי שתשמרו על מעמד שפל. אלא שהנהיגה היא עבדות, היא איננה קשורה למעמד גבוה וליציבות כלכלית. היא דורשת חכמה מעשית והבנה בענייני העולם, אך אינה דורשת מעמד וכבוד. אדרבה, דווקא הבריחה מן הכבוד תסייע להם לקבל את המינוי בתור עבדים לציבור.

אשר נשיא יחטא... אמר רב אבדימי בר חמא: פרט לנשיא שנצטרע, שנאמר: וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית ויותם בן המלך על הבית. מדקאמר בבית החפשית, מכלל דעד השתא עבד הוה.

כי הא דרבן גמליאל ורבי יהושע הוה אזלי בספינתא, בהדי דרבן גמליאל הוה פיתא, בהדי רבי יהושע הוה פיתא וסולתא, שלים פיתיה דרבן גמליאל סמך אסולתיה דרבי יהושע. אמר ליה: מי הוה ידעת דהוה לן עכובא כולי האי דאיתית סולתא? אמר ליה: כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים, ואמרת: שמא יעלה ויתעה אותנו. אמר ליה: כל כך בידך ואתה עולה בספינה? א"ל: עד שאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה, רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא, שיודעין לשער כמה טפות יש בים, ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש. נתן דעתו להושיבם בראש. כשעלה, שלח להם ולא באו, חזר ושלח ובאו. אמר להם: כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם, שנאמר: וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה.